

ALEKSANDER OLECH ▶▶

Baltic Defence College

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3793-5913>**NATALIA POTERA** ▶▶

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7556-9491>

Bezpieczeństwo energetyczne Turcji

Türkiye's energy security

Abstract

Türkiye is dependent on imports of energy resources from abroad, but its current economic strategy is based on the diversification of supply sources, which will make it less susceptible to possible manipulation by suppliers. The government's energy policy focuses on increasing the share of renewable energy resources and domestic energy. Despite the ongoing armed conflict in Ukraine, Türkiye has not given up on energy cooperation with Russia, trying to balance between East and West. The main reason was the Covid-19 pandemic, which forced Ankara to intensify economic and energy contacts with Moscow again. The aim of the article is to present the challenges that Türkiye is currently facing in the sphere of energy security. The authors of the article will try to answer the following research questions: What is the primary objective of Ankara's economic strategy? Does Türkiye have alternatives to energy cooperation with Russia? The role of Ankara in the NATO Alliance is crucial as well as its position in the international arena. For this reason the research on Türkiye must be carried out.

Keywords: Türkiye, energy, oil, gas, energy security, NATO

Энергетическая безопасность Турции

Аннотация

Турция зависит от импорта энергоресурсов из-за рубежа, но ее текущая экономическая стратегия основана на диверсификации источников поставок, что делает ее менее подверженной возможным манипуляциям со стороны поставщиков. Энергетическая политика правительства направлена на увеличение доли возобновляемых источников энергии и внутреннего рынка энергоресурсов. Несмотря на продолжающийся вооруженный конфликт на Украине, Турция не отказывается от энергетического сотрудничества с Россией, пытаясь балансировать между Востоком и Западом. Главной причиной стала пандемия Covid-19, вынудившая Анкару активизировать экономические и энергетические контакты с Москвой. Цель статьи – представить вызовы, с которыми в настоящее время сталкивается Турция в сфере энергетической безопасности. Авторы статьи попытаются ответить на следующие исследовательские вопросы: Какова основная цель экономической стратегии Анкары? Есть ли у Турции альтернативы энергетическому сотрудничеству с Россией? Роль Анкары в Альянсе НАТО имеет решающее значение, как и ее положение на международной арене. По этой причине необходимо провести исследование Türkiye.

Ключевые слова: Турция, энергетика, нефть, газ, энергетическая безопасность, НАТО

Wstęp

Surowce energetyczne są współcześnie pierwszorzędną sprawą dla wszystkich państw na świecie. Zarówno dla tych, które są czołowymi eksporterami, jak i kupców szukających najtańszych alternatyw. Turcja nie jest wyjątkiem w tym globalnym wyścigu i stale szuka partnerów do współpracy energetycznej. Jej rola w NATO jest kluczowa, ale relacja z Federacją Rosyjską i ofensywne działania na Bliskim Wschodzie powodują obawy wśród pozostałych członków Sojuszu. Ostatecznie jest to państwo z 2. największą armią w NATO i dużym potencjałem militarno-politycznym. Choć obecnie kojarzy się z najwyższą inflacją od lat 90. XX wieku, kilkoma milionami migrantów, głównie z Syrii, niepewną pozycją prezydenta oraz jego Partią Sprawiedliwości i Rozwoju (tur. Adalet ve Kalkınma Partisi; AKP) tuż przed wyborami lokalnymi w 2024 roku, to należy brać Ankarę pod

uwagę w procesie analizy współcześnie zachodzących zmian politycznych, ekonomicznych i energetycznych na świecie.

Dowodem na silną pozycję Turcji jest jej strategia wobec bieżących konfliktów międzynarodowych, w tym m.in. jej zaangażowanie w rozwiązanie kryzysu ukraińskiego. Obecnie to właśnie Turcję uznaje się za państwo, które w sposób realny powstrzymuje dalszy rozwój kryzysu żywnościowego na świecie, angażując się w negocjacje rosyjsko-ukraińskie na rzecz swobodnego przepływu statków. Nie jest wykluczone, że zdobyta pozycja, a także pewnego rodzaju zaufanie obu stron konfliktu wobec tureckich decydentów, sprawi, że i w kwestiach energetycznych będzie miała ona decydujący głos. Wielokrotnie pragmatyczna polityka Ankary pokazała, że poza kwestiami globalnego humanitaryzmu, powinno się liczyć także z dobrem własnego narodu, który nie może odczuwać negatywnych skutków obranej przez polityków strategii, zwłaszcza w dobie tak wysokiej inflacji.

Prawdą jest, że kierowana przez Recepta Tayyipa Erdoğana partia AKP (Partia Sprawiedliwości i Rozwoju, tur. Adalet ve Kalkınma Partisi) zdecydowała się na utrzymanie kanałów współpracy z Moskwą, nie odrzucając przy tym możliwości dalszej kooperacji energetycznej. Z jednej strony zaburzyło to zaufanie ze strony partnerów z NATO i UE, z drugiej strony, Erdoğan zdaje sobie sprawę, że w obecnej sytuacji jego zachodni sojusznicy nie mają innego wyjścia, jak tylko zaufać dalszym poczynaniom Turcji, która może mieć ważny głos w procesie akcesji Finlandii i Szwecji do Sojuszu oraz na rzecz dalszych mediacji na linii Rosja – Ukraina.

Celem niniejszego artykułu jest analiza źródeł opisujących kwestie energetyczne i surowcowe w Turcji, na rzecz określenia możliwych szans i wyzwań dla bezpieczeństwa energetycznego, nie tylko państwa, ale także w ramach współpracy z NATO. Ponadto autorzy odpowiadają na pytania, jak członek NATO realizuje współpracę z Federacją Rosyjską, która jest głównym dostawcą surowców, gdzie Turcja prowadzi eksplorację źródeł, a także jakie będą potrzeby rządu w Ankarze w nadchodzących latach, biorąc pod uwagę światowy kryzys energetyczny. Opracowania dotyczące Republiki Turcji zostały przedłożone w polskiej literaturze w dość niewielkim zakresie. Jednocześnie jeszcze mniej jest artykułów obejmujących kwestie bezpieczeństwa energetycznego oraz zależności Ankary od Moskwy.

Z uwagi na współczesną sytuację międzynarodową, a w szczególności konflikt na Ukrainie, kluczowym jest pochylić się nad zmianami zachodzącymi w Turcji. Ponadto sytuacja Anakary, przed nadchodzącymi wyborami lokalnymi i po ogromnych trzęsieniach ziemi, skłania do refleksji, zwłaszcza, że polska współpraca z Turcją się rozwija, choćby w przemyśle zbrojeniowym.

Turcja, położona w regionie Bliskiego Wschodu, z którego pochodzi około 60% światowych złóż ropy naftowej i gazu ziemnego, stała się jednym z największych rynków gazu ziemnego i energii elektrycznej w swoim regionie. Jakkolwiek, aby zaspokoić swoje wewnętrzne zapotrzebowanie na energię, była zmuszona do importu tych surowców aż w 74%. Wszechstronna struktura strategii energetycznej tego państwa oraz jego uzależnienie od importu energii, nadaje szersze znaczenie stosunkom międzynarodowym, zwłaszcza w kwestii bezpieczeństwa energetycznego (Ministry of Foreign Affairs – Republic of Turkiye, b.d.). Stąd też ważną pozycję utrzymuje Federacja Rosyjska.

Krajowe źródła energii

Turecka gospodarka zмага się obecnie ze znacznym osłabieniem, którego źródeł należy szukać m.in. w skutkach pandemii Covid-19, powodującej przerwy w łańcuchach dostaw (Potera, 2021, s. 206–207). Ponadto pojawiły się kryzysy wewnętrzne, nad którymi nie zapanowano, co m.in. doprowadziło do rekordowej inflacji. Ze względu na zagrożenie dla sektora energetycznego, praktycznie cały 2021 rok tureccy decydenci poświęcili na przezwycięzenie trudności, naprawienie szkód i doprowadzenie poziomu bezpieczeństwa energetycznego do stanu sprzed epidemii. Ażeby nie doprowadzić do dalszego załamania na rynkach dostaw, strategicznym celem jest utrzymanie pozytywnych relacji międzypaństwowych i międzyregionalnych, które powinny być w dalszym ciągu intensyfikowane, aby zapewnić wydajności energetyczną w państwie.

Prawdą jest, że bezpieczeństwo energetyczne Turcji jest współcześnie mocno uzależnione od importu surowców z zagranicy, dlatego też Ankara stara się zdywersyfikować już istniejące źródła energii. W szczególności dotyczy to produkcji prądu z wykorzystaniem zasobów krajowych (wydobyte surowce energetyczne oraz odnawialne źródła energii), które tylko częściowo

zaspokajają potrzeby energetyczne. W 2019 roku ich udział w strukturze energetycznej stanowił tylko 31%, a trzeba wskazać, że krajowa produkcja energii wzrosła o 59% w latach 2014–2019. Było to głównie napędzane przez źródła odnawialne, które stanowiły 54% całkowitej produkcji energii w 2019 roku (International Energy Agency, 2021a, s. 19–22).

W 2010 roku Rosja i Turcja uzgodniły wspólną budowę elektrowni jądrowej Akkuyu. W połowie grudnia 2015 roku kontrakt na budowę elektrowni jądrowej otrzymała rosyjska spółka Rosatom. Wykonawcą zostały ASE oraz turecka spółka Özdoğu. Prace nad pierwszym z czterech reaktorów rozpoczęły się na przełomie 2017 i 2018 roku. Pierwsza elektrownia jądrowa w Turcji została wspólnie zainaugurowana 27 kwietnia 2023 za pośrednictwem łącza wideo przez prezydenta Turcji Recepta Tayyipa Erdoğan i jego rosyjskiego odpowiednika Władimira Putina. Projekt ten ma zapewnić pokrycie ok. 10% krajowego zapotrzebowania na energię. Cała inwestycja ma się zakończyć w 2026 roku (RIA, 2016).

W 2019 roku w Turcji wygenerowano 304,3 mld kWh energii elektrycznej. W strukturze produkcji dominowały (56% od ogólnej produkcji) paliwa kopalne, przede wszystkim węgiel (37%) oraz gaz ziemny (19%). Reszta wyprodukowanej energii pochodziła ze źródeł odnawialnych, przede wszystkim energetyki wodnej (29%). Należy przy tym zwrócić uwagę, iż udział OZE w mixie energetycznym znacząco wzrósł w ciągu ostatniej dekady, cechując się prawie trzykrotnym wzrostem w porównaniu do 2008 roku. Zgodnie z przyjętą w 2017 roku Polityką Energetyczną Państwa, jednym z głównych priorytetów jest zwiększenie wykorzystania krajowych i odnawialnych źródeł energii (The International Energy Agency – IEA, 2021, s. 95).

Turcja awansowała na 5. miejsce w Europie i 12. na świecie pod względem zainstalowanej mocy w energetyce odnawialnej. Według stanu na początek 2021 roku w Turcji 52% zainstalowanej mocy stanowią źródła odnawialne (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, b.d.). Ogólna konsumpcja energii w 2021 roku równała się 272 mld kWh, import energii wyniósł 2,2 mld kWh, zaś eksport – 2,8 mld kWh. Polityka rządowa w tym zakresie zakłada, że w 2027 roku OZE będą stanowiły 61% mocy wytwórczych energii elektrycznej (International Energy Agency, 2021b).

Import surowców energetycznych

W 2022 rok Turcja była uzależniona od importu surowców energetycznych w około 75% (Ministry of Foreign Affairs – Republic of Turkiye, b.d.). Jeszcze w 2018 roku 72,8% surowców energetycznych w Turcji pochodziło z importu (Union of Chambers of Turkish Engineers and Architects, Chamber of Mechanical Engineers Energy Commission, 2020, s. 7). W dużej mierze uzależniona jest od ropy naftowej i gazu (odpowiednio 93% i 99%) (International Energy Agency, 2021b). Krajowe wydobycie węgla, dzięki bogatym złożom węgla brunatnego, zaspakaja ok. 70% zapotrzebowania na ten surowiec, jednakże zapotrzebowanie na węgiel kamienny praktycznie całkiem pokrywane jest dzięki importowi (European Association for Coal and Lignite AISBL, b.d., s. 172–173). W kwietniu 2022 roku import energii zza granicy wzrósł aż o 134,1% w porównaniu do roku poprzedniego, a na przestrzeni czterech pierwszych miesięcy roku o 173,1% (2022, *Turkish energy imports jump*).

Turcja jest importerem netto źródeł energii ze względu na swoje ograniczone bogactwo podziemne. Produkcja gazu ziemnego w Turcji od dłuższego czasu kształtuje się poniżej 2% zużycia, a jego import ma istotne miejsce w deficycie handlu zagranicznego tego kraju. W 2020 roku Turcja zakupiła 48 mld m³ gazu (2021, *Turkey ranks as 7th biggest gas-consuming country globally in 2020*), z których 38% dostarczyła Rosja, będąca głównym źródłem importu tego surowca. Współcześnie obserwuje się, że udział tego państwa w tureckim imporcie gazu ziemnego, który w latach 2010–2018 wynosił średnio ponad połowę tego typu transakcji, z roku na rok maleje. Przykładowo, w 2013 roku poziom ten był szacowany na 58%, natomiast w 2019 i 2020, dzięki niedawnym wysiłkom Turcji na rzecz dywersyfikacji zasobów (Türkoğlu, 2021, s. 169–170) i zakończeniu projektów rurociągowych, takich jak Transanatolijski Gazociąg (TANAP), import rosyjskiego gazu spadł do 33,6%. TANAP jest jednym z najważniejszych odcinków Korytarza Gazowego. Łączy on Gazociąg Kaukazu Południowego (SCP) z Gazociągiem Transadriatyckim (TAP) i został zbudowany w celu transportu gazu ziemnego wydobywanego w regionie Shah Deniz w Azerbejdżanie, najpierw do Turcji a potem do Europy. Obecnie jest on najdłuższym (1811 km) gazociągiem o największej średnicy (56”) w Turcji, na Bliskim Wschodzie i w Europie. Dzięki tak rozwiniętemu projektowi możliwe jest, że w perspektywie najbliższej dekady

monopol rosyjskiego Gazpromu na europejskim rynku stanie się wyłącznie fikcją polityczną.

Gazprom i turecki rząd popisali porozumienie o przedłużeniu gazociągu do Europy. Jednak na rosyjskie plany eksportowe negatywnie mogą wpłynąć alternatywne projekty energetyczne przebiegające przez Turcję, zwłaszcza gazociąg TANAP łączący Azerbejdżan z Europą z pominięciem Rosji. Ponadto Turcja stanie się jednym z kluczowych dostawców gazu przesyłanego do Europy Południowej, a przez to Ankara oczekuje korzystniejszych kontraktów od rosyjskiego Gazpromu (Legucka, 2018).

Jednocześnie, przez wzgląd na wzrastające zapotrzebowanie na energię w pierwszych ośmiu miesiącach 2021 roku, spowodowane rosnącym zużyciem gazu w gospodarstwach domowych na skutek wprowadzanych lockdownów w trakcie trwania pandemii Covid-19, import gazu, sprowadzanego także i z Rosji, ponownie wzrósł, wynosząc finalnie 49% (analogiczne okresy: 2019 – 36% i 2020 – 24%) (TSKB Enerji Çalışma Grubu, 2021, s. 21). Biorąc pod uwagę ryzyko nastąpienia ponownej fali zakażeń, która najpewniej przypadnie ponownie na okres zimowy, można się spodziewać, że import ten będzie jeszcze wyższy niż w latach ubiegłych, co dowodzi pragmatyczności tureckich władz, stawiających dobro i interesy własnego kraju, ponad dylematami humanitaryzmu oraz solidarności międzynarodowej. Tym samym, znowu bliskim i pierwszym partnerem będzie Federacja Rosyjska.

Drugim najważniejszym dostawcą jest Azerbejdżan (25%), a równie ważnym importerem była Algieria (12%). Iran, który w 2020 roku eksportował do Turcji łącznie 5,3 mld m³ gazu ziemnego, w ciągu pierwszych ośmiu miesięcy 2021 roku zwiększył tę liczbę do 6,5 mld m³. Oznacza to, że całkowity wkład tego kraju w import surowca przez Turcję wyniósł ok. 17% (analogicznie do sierpnia 2020: 11%). Stany Zjednoczone były natomiast odpowiedzialne za dostawę 6% zrealizowanego importu gazu. Główni dostawcy, choć zmienia się ilość importowanego materiału w każdym roku, pozostają niezmienni: Rosja, Azerbejdżan, Iran i Algieria.

Zgodnie z oświadczeniem Ministra Energii i Zasobów Naturalnych Turcji – Fatiha Dönmeza, Turcja podpisała z Azerbejdżanem dodatkową umowę o handlu gazem ziemnym, który ma pochodzić z przesyłu Baku-Tbilisi-Erzurum. Porozumienie dotyczy sprzedaży 11 mld m³ i ma obowiązywać do końca 2024 roku.

W zakresie podziemnych magazynów, które odgrywają kluczową rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa i różnorodności dostaw gazu ziemnego, w ostatnich latach obserwuje się duże zmiany. Rzeczywista pojemność podziemnych magazynów wyniosła do końca 2020 roku około 3,7 mld m³. Wraz ze wzrostem liczby FSRU (ang. Floating Storage Regasification Unit¹), instalacji magazynowych LNG (ang. Liquefied Natural Gas²) i pojemności podziemnych magazynów, poczyniono znaczne postępy w zapewnianiu krótko- i średnioterminowego bezpieczeństwa dostaw. Zgodnie z prezydenckim programem rocznym na 2022 rok stwierdzono, że zostanie także ukończony nowy obiekt tj. Saros FSRU (Temizer, 2022).

Ropa naftowa zajmuje ważne miejsce zarówno w dostawach produktów energetycznych Turcji, jak i w końcowym zużyciu energii. Pomimo wzrostu wydobycia ropy naftowej w Turcji na przestrzeni ostatnich lat, tempo produkcji w celu zaspokojenia bieżącego zapotrzebowania pozostaje niskie ze względu na wyższy wzrost popytu. Głównymi dostawcami ropy naftowej są Rosja, Iran, Azerbejdżan oraz Irak (Toklu, Gerengi, 2019, s. 1236-1237). W 2019 roku import tego surowca wyniósł 31 mln ton, ale w 2020 roku spadł o 5,5% w stosunku do roku poprzedniego i wyniósł 29,4 mln ton. Jednocześnie w okresie styczeń-sierpień 2021 roku ponownie wzrósł o 13,5% w porównaniu do analogicznego okresu z roku poprzedzającego.

Działalność sektora naftowego w Turcji nabrała tempa w porównaniu z poprzednimi okresami, a projekty poszukiwania ropy naftowej i gazu ziemnego były kontynuowane w coraz większym stopniu. Turecka spółka Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş. (TÜPRAŞ), zarządzająca czterema rafineriami ropy naftowej w İzmirze, İzmitcie, Kırıkkale i Batmanie, wyprodukowała w 2020 roku 23,4 mln ton tego surowca. W pierwszych sześciu miesiącach 2021 roku produkcja ta wyniosła już ponad 11,1 mln ton (TSKB Enerji Çalışma Grubu, 2021, s. 26).

Obecnie rząd realizuje także plan zwiększenia krajowej produkcji i konsumpcji znacznych rezerw węgla. W szczególności dotyczy to węgla brunatnego i jego zużycia na rzecz krajowej energetyki. W odpowiedzi

¹ Pływający tankowiec, wyposażony w urządzenia do regazyfikacji skroplonego gazu ziemnego.

² Ciekły gaz ziemny.

na globalne wyzwania z zakresu ekologii, Turcja stara się zneutralizować swoją politykę energetyczną poprzez zwiększenie procentowego użycia gazu ziemnego w gospodarstwach domowych, kosztem energii produkowanej z węgla (International Energy Agency, 2021b). To nowe podejście Ankarę jest zakorzenione w strategii ograniczania zależności energetycznej kraju od importowanego gazu ziemnego, głównie rosyjskiego.

Na początku lat 80., kiedy import węgla zaczął nabierać tempa, a 80% całkowitego zużycia tego surowca w Turcji pochodziło ze źródeł krajowych, natomiast pod koniec tej samej dekady odsetek procentowy wyniósł jedynie 45%. W 2019 roku import węgla był na poziomie 38,3 mln ton, dostarczonego przez: Kolumbię (39,2%), Rosję (36,6%), Australię (3,1%) oraz Stany Zjednoczone (13,1%) (Turkish Coal Enterprises (TKI), b.d.). W 2021 roku malejące zużycie tego surowca przełożyło się także na zmniejszenie importu, które wyniosło 36.1 mln ton (w porównaniu do całkowitego zużycia: 37.4 mln ton) (Türkiye Taşkömürü Kurumu, 2022). We wspomnianym okresie zużycie węgla kamiennego, pochodzącego z rodzimych źródeł, wyniosło już tylko 3,3%.

Krajowe źródła energii oraz działania prewencyjne

Pomimo poszukiwania nowych źródeł dostaw, Turcja, która stara się szybko zwiększyć swoje zdolności magazynowe i zdywersyfikować zasoby, nie ma wielu opcji, aby amortyzować nagłe wzrosty cen. Rozpoczęcie produkcji i zwiększenie krajowych mocy dostaw na odkrytych na Morzu Czarnym złożach gazu ziemnego jest postrzegane przez krajowych decydentów jako alternatywne źródło bezpieczeństwa. Prezydent Erdoğan ogłosił 21 sierpnia 2020 roku, że statek wiertniczy Fatih odkrył 320 mld m³ gazu ziemnego w odwiercie Dunaj-1 na polu gazowym Sakarya na Morzu Czarnym. Odkrycie to zostało odnotowane jako największe odkrycie gazu w historii Turcji. Najwyższy poziom wydobywania w tym regionie ma zostać osiągnięty w latach 2027–2028, kiedy to będzie produkowane 40 mln m³ gazu dziennie i ok. 15 mld m³ rocznie. Zasoby na Morzu Czarnym osiągnęły łącznie 540 mld m³ (Yılmaz, 2022). Warto dodać, że ponad ¾ kontraktów na dostawy gazowe do Turcji wygasa w 2026 roku (Ackerman, 2022).

Odkrycie ogromnych złóż gazu ziemnego we wschodniej części Morza Śródziemnego wpłynęło na zmianę kalkulacji energetycznych w regionie.

Doprowadziło to nie tylko do reakcji regionalnych aktorów, ale stworzyło także nowe możliwości gospodarcze oraz przedefiniowało dotychczasowe relacje strategiczne. Warto przy tym wspomnieć o sporze o surowce energetyczne pomiędzy Turcją a Grecją, Egiptem i Cyprzem. W konflikt dodatkowo zaangażowała się Francja oraz Włochy, a konkretniej włoski koncern naftowy Eni oraz francuski gigant paliwowy Total. Międzynarodowy konflikt z Ankarą w roli głównej jest również wyzwaniem dla państw NATO w kwestii energetycznej.

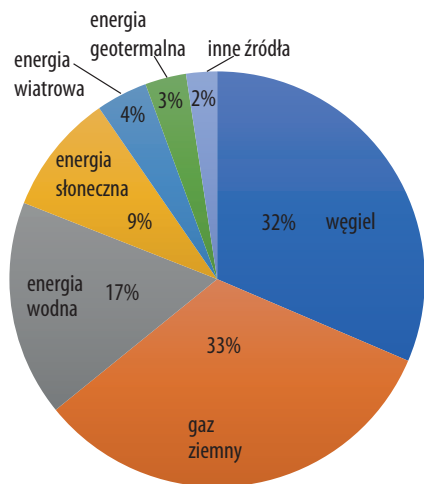
Turcja, która rozpoczęła odwierty na własną rękę, wysyłając w pobliże wyspy Kastellorizo statek wiertniczy „Oruç Reis”, została oskarżona przez pozostałe strony o naruszenie ich stref wpływów (niektórzy liczą strefę od wybrzeża, a inni od szelfu wysp). Ankarą temu stanowczo zaprzeczyla, czego wyrazem miało być rozmieszczenie 15 okrętów wojennych w pobliżu spornego terenu. Taka jednostronna decyzja spotkała się z natychmiastową reakcją ze strony Unii Europejskiej, która, głównie pod naciskami Paryża oraz Aten, już w lutym 2020 roku nałożyła na Turcję sankcje (Cedro, 2020). Nie ulega wątpliwości, że od dalszego rozwoju sytuacji będzie zależał również i przyszły eksport rosyjskiego gazu do UE. Turcja, która ma strategiczne ambicje by stać się unijnym hubem energetycznym, zdaje sobie z tego sprawę, dlatego z pewnością będzie wykorzystywała obecny kryzys energetyczny celem uzyskania dalszych ustępstw ze strony swoich unijnych partnerów. Jeśli Unia nie podejmie działań, to trzeba spojrzeć na Rosję, ponieważ W. Putin obiecał w październiku 2022 r., że Turcja stanie się hubem przy rosyjskim wsparciu.

Potencjalne kolejne konflikty gazowe mogą być w dużej mierze kontrolowane przez asymetryczną siłę militarną lub członkostwo w NATO, co jest istotne zwłaszcza w przypadku dalszej polityki energetycznej Ankary.

Poziom zagrożenia energetycznego Turcji

Mało prawdopodobny jest scenariusz, w którym nastąpi załamanie energetyczne lub Turcja utraci znaczną ilość źródeł energii. Produkcja energii elektrycznej w kraju jest znacznie zdywersyfikowana, korzystny jest również bilans eksportu oraz importu. Za duży pozytyw uznaje się transformację energetyczną, dzięki której zmniejszane jest uzależnienie od importu surowców

energetycznych, tj. wykorzystanie OZE oraz atomu. Pomimo istotnych zmian, do których doszło na przestrzeni kilku ostatnich lat, dywersyfikacja źródeł energii nie przebiega tak, jak chciałyby tego tureckie władze. Przez nieoczekiwany wzrost zapotrzebowania na surowce na przestrzeni dwóch ostatnich lat, turecka gospodarka nie była w stanie sprostać wciąż rosnącemu popytowi, a przez to musiała znowu zwrócić się w kierunku Rosji, z którą jeszcze do niedawna starała się ograniczać kooperację. Biorąc pod uwagę obecne zmiany na forum międzynarodowym, a przede wszystkim konflikt na wschodzie Europy, w którym Turcja chce odgrywać rolę mediatora i pośrednika pomiędzy wrogimi sobie stronami, może stanowić impuls do powrotu do polityki zagranicznej ukierunkowanej na przeciwników USA. Charakteryzuje się to pragmatyczną, choć skuteczną współpracą na linii Moskwa-Ankara. Ponadto rośnie ryzyko zwiększenia współpracy z Iranem, zwłaszcza z uwagi na jego zdolności do eksportu ropy (Goćłowska-Bolek, Olech, 2022).

Wykres 1. Udział zasobów w wytwarzaniu energii elektrycznej w 2021 roku

Źródło: Republic of Türkiye Ministry of Energy and Natural Resources, 2022b.

Rosja jest jednym z pierwszoplanowych importerów surowców energetycznych, ale nie ma monopolu na rynek turecki. Wydaje się stosunkowo łatwym zastąpienie rosyjskich dostaw zakupem surowców energetycznych z innych państw, w tym z krajów trzecich (tj. poza Rosją i jej strefą wpływu oraz obszarem NATO). Kluczową pozycję Rosja zajmuje w imporcie gazu ziemnego (a przy tym Erdoğan negocjuje odroczenie spłat do 2024 roku),

jednakże ta niewralgiczna sytuacja jest przełamywana poprzez inwestycje mające na celu zwiększenie możliwości importowych z innych państw poprzez sieci gazociągowe (Azerbejdżan, Iran, Turkmenistan), bądź LNG (Algieria, Katar, Nigeria, Stany Zjednoczone), a także projekty odkrywania nowych złóż na Morzu Czarnym.

Warto dodać, że pozycja Turcji w razie kryzysu energetycznego nie pozostałaby bez wsparcia m.in. bezpośrednimi dostawami pochodzącymi z reeksportu, np. od sojuszników z NATO. Jest to istotne zwłaszcza w obliczu bieżącego kryzysu energetycznego, powodowanego konfliktem rosyjsko-ukraińskim. Umacnia to z kolei pozycję Ankary, nie tylko przez wzgląd na jej znaczenie militarne w Sojuszu Północnoatlantyckim, ale także położenie geopolityczne – istotne w procesie transportu surowców na Stary Kontynent. Nie bez znaczenia pozostaje także fakt, że cieśniny tureckie mają szczególne znaczenie z punktu widzenia globalnego bezpieczeństwa energetycznego, gdyż przez nie transportowane jest ok. 3% światowego zapotrzebowania na ropę (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, b.d.).

Uruchomiony w 2020 roku gazociąg TurkStream powinno się rozpatrywać przede wszystkim jako kanał tranzytowy generujący zyski finansowe dla Ankary, nie stanowiąc przy tym środka energetycznego uzależnienia kraju od Moskwy (Bechev, 2021, s. 2–6; Yermekbayev, 2020, s. 168–170). Konstrukcja ta przyczyniła się do wzmocnienia bezpieczeństwa dostaw gazu ziemnego. Projekt składa się z dwóch rurociągów, każdy o przepustowości 15,75 mld m³. Pierwsza linia dostarcza gaz ziemny do Turcji, a druga linia do krajów europejskich (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, b.d.). Turk Stream łączy okolice rosyjskiej Anapy z tureckim Kıyıköy poprzez Morze Czarne, umożliwiając realizację dostaw gazu bezpośrednio do Turcji, z pominięciem krajów tranzytowych. Maksymalna możliwa przepustowość wynosi 31,5 mld m³. W 2020 roku gazociągiem popłynęło 13,51 mld m³ gazu, przeznaczonego dla Turcji, Macedonii Północnej oraz Rumunii („Турецкий поток” в 2020 году был загружена 43%, 2021). Łącznie przez dwa lata (2020 i 2021) gazociągiem Turk Stream przetransportowano 34,8 mld m³ gazu. Do Turcji popłynęło 18 mld m³, a do Europy 16,8 mld m³ (2022, *Gas flow via Turkstream to be halted due to maintenance work*).

Należy przy tym zaznaczyć, iż wspólne rosyjsko-tureckie projekty energetyczne wzmacniają pozycje Rosji na rynku europejskim, osłabiając tym

samym bezpieczeństwo energetyczne części członków NATO, co również pogarsza sytuację samego Sojuszu. Dotyczy to współpracy poszczególnych członków z Rosją podczas kryzysu energetycznego, który rozpoczął się po inwazji na Ukrainę.

Turcja wyłamała się z szeregu państw ograniczających współpracę energetyczną z Rosją po lutym 2022 roku. W oświadczeniu Kremla dotyczącym sierpniowego spotkania prezydenta Recepta Tayyipa Erdoğan z prezydentem Rosji Władimirem Putinem poinformowano, że strony zgodziły się wzmocnić współpracę energetyczną i gospodarczą, co nie tylko osłabia wiarygodność Turcji jako partnera w oczach pozostałych członków NATO, ale także pokazuje kruchość Sojuszu, w którym coraz częściej pojawiają się sprzeczne stanowiska i wizje dalszej współpracy (Agence France-Presse (AFP), 2022).

Po dnie Morza Czarnego przebiega także gazociąg Blue Stream, łączący rosyjską stację kompresorową Beregowaja z tureckim Durusu terminal. Jego projektowa roczna moc wynosi 16 mld m³. Rosyjski Gazprom Export poinformował, że eksport gazu ziemnego do jego tureckiego partnera już w 2021 roku osiągnął rekordowy poziom 15,98 mld m³ (2022, EPDK, 2022 *doğal gaz tüketim tahminini belirledi*). Warto przy tym podkreślić, że Turcja jest jednym z największych nabywców gazu ziemnego z Rosji, a tej współpracy nie zaprzepaściło nawet odmienne stanowisko stron wobec bieżących kryzysów geopolitycznych, w tym chociażby kryzysu migracyjnego, będącego następstwem wojny w Syrii oraz rosyjskiej inwazji wobec Ukrainy, której sprzeciwia się strona turecka.

Atom dla Turcji

Negatywnie dla bezpieczeństwa energetycznego należy ocenić budowę przez Rosję pierwszej w Turcji elektrowni atomowej w Akkuyu, która zgodnie z obecnymi założeniami ma składać się z 4 reaktorów, z których pierwszy powinien zostać ukończony w 2023 roku. Przewiduje się, że w pełni ukończona elektrownia będzie generowała rocznie 35 mln kWh, co stanowi około 10% ogólnej produkcji energii elektrycznej w kraju (Koseoglu, 2021). Akkuyu zapobiegnie emisji 2,1 miliarda ton emisji dwutlenku węgla przez 60 lat. Do tej pory 246 z 317 tureckich inżynierów już ukończyło edukację w zakresie energetyki jądrowej w Rosji i pracuje w Akkuyu, podczas gdy pozostałych

71 nadal kształci się na terenie państwa partnerskiego. Pierwsza w Turcji elektrownia będzie odgrywać ważną rolę nie tylko pod względem wytwarzanej energii elektrycznej, ale także wniesie znaczący wkład w realizację strategii narodowej w zakresie zielonej energii. Niemniej jednak projekt ten jest obwarowany dodatkowymi zagrożeniami (Republic of Türkiye Ministry of Energy and Natural Resources, 2022a).

Obiekt organizowany oraz obsługiwany przez Rosję może zostać celowo wyłączony³, bądź jego praca zostanie zawieszona z powodu braku paliwa jądrowego, również dostarczanego przez stronę rosyjską (International Atomic Energy Agency, 2019). Jest to zatem jeden z czynników dla którego Ankara jest często gotowa ustąpić Rosji w bardziej newralgicznych kwestiach, tylko po to aby zachować w miarę stabilną współpracę.

Obecnie trwają badania dotyczące budowy elektrowni jądrowych w regionie Sinop i Tracji. W marcu 2021 roku minister energii i zasobów naturalnych Fatih Dönmez zwrócił uwagę, że Tracja wysunęła się na pierwszy plan jako ważny projekt energetyczny, podkreślając, że to region o wysokim zapotrzebowaniu na energię elektryczną. Jeszcze w 2013 roku podpisano porozumienie o współpracy między Turcją a Japonią i przeprowadzono również badania projektowe dotyczące budowy elektrowni jądrowej w İnceburun na drugim końcu Półwyspu Sinopskiego, przy współpracy Japonii i Francji. Jednakże w tym czasie zaczęły się pogarszać stosunki turecko-francuskie, a Japonia wycofała się z budowy wspomnianej elektrowni. W sprawie budowy nowego obiektu w Tracji, Turcja skierowała się w stronę Chin, z którymi już są prowadzone rozmowy, a także Korei Południowej, z którą wielowymiarowa współpraca, zwłaszcza w wymiarze militarnym, trwa już od dłuższego czasu (Şimşek, 2019). To właśnie koreańskie spółki były wykonawcami czterech tureckich statków wiertniczych – Fatih, Yavuz, Kanuni oraz Abdülhamid Han (*Kanuni sondaj gemisi özellikleri nelerdir?...*, 2021). Tym samym może się okazać, że kolejne elektrownie atomowe w Turcji będą budowali albo Koreańczycy (którzy składali również ofertę Polsce) albo Chińczycy.

³ Zgodnie z umową międzypaństwową, co najmniej 51% akcji spółki-operatora elektrowni musi należeć do strony rosyjskiej.

Zakończenie

Odpowiadając na pytania badawcze postawione we wstępie, nadrzędnym celem strategii gospodarczej Turcji jest zwiększenie poziomu krajowego bezpieczeństwa energetycznego. Tureccy decydenci starają się dążyć do tego poprzez zwiększenie udziału OZE i krajowych surowców w strukturze produkcji energetycznej. W tym samym czasie, podejmowane są działania na rzecz dywersyfikacji importu surowców energetycznych, co ma skutkować zmniejszeniem zależności od Rosji. Ważni stają się tacy partnerzy jak Azerbejdżan czy kraje Afryki. Oprócz tego, celem na przyszłość jest eksploracja odnalezionych złóż, co może wpłynąć pozytywnie na wolumen importu energii. Jednak powinno się przy tym uwzględnić konsultacje z państwami w regionie, co zapobiegłoby potencjalnemu konfliktowi interesów i doprowadziłoby do wstrzymania wydobywania surowców.

Import LNG ze Stanów Zjednoczonych i innych dostawców Turcji, w tym Algierii, Egiptu i Nigerii, spełniał blisko 40% tureckiego zapotrzebowania na gaz, dlatego też Ankara musi szukać alternatyw dla LNG. Powinno w tym pomóc tureckie pole gazowe Sakarya na Morzu Czarnym, którego produkcja ma rozpocząć się w przyszłym roku. Należy przy tym jednak zaznaczyć, że jego początkowa produkcja wyniesie tylko około 3,5 mld m³ rocznie. Istnieją inne opcje krótkoterminowe, ale mogą wymagać delikatnych negocjacji ze wschodnimi sąsiadami Turcji, dotyczących choćby wykorzystania rurociągów transportujących gaz do Turcji z zarówno Azerbejdżanu, jak i Iranu, a także eksploatacji ogromnych rezerw gazu w Turkmenistanie, po drugiej stronie Morza Kaspijskiego.

Ważny będzie rozwój energetyki jądrowej we współpracy z członkami NATO oraz państwami partnerskimi. W tym przypadku trzeba dążyć do ograniczenia rosyjskiego wpływu, przede wszystkim w zakresie zależności od dostaw paliwa jądrowego. Sytuacja geopolityczna po rosyjskiej inwazji na Ukrainę dodatkowo wywiera presję na Turcję, aby uniezależnić się od surowców energetycznych z Rosji. Jest to jednak mało realny scenariusz, zwłaszcza biorąc pod uwagę obecną infrastrukturę i potrzebę stałego importu. Ta teza potwierdza się we wcześniej wspomnianych oświadczeniach prezydentów Turcji oraz Rosji, którzy podkreślili wagę współpracy energetycznej.

Odchodząc od współpracy z Rosją, Turcja, podobnie jak pozostali członkowie NATO, musiałaby skłonić się w stronę innych eksporterów surowcowych – np. z Półwyspu Arabskiego. W przypadku Turcji mógłby to być chociażby Iran, który jest jednak wciąż politycznie i ekonomicznie odseparowany od państw zachodnich przez wzgląd na swoją politykę nuklearną. Sojusz z Waszyngtonem wymusza także i na Ankarze podobne podejście wobec kontaktów handlowych z tym państwem.

Irańscy eksperci twierdzą, że ich turecki partner podjął w ostatnich latach ważne kroki w celu zmniejszenia zagranicznej współpracy w dziedzinie energetyki, w związku z czym administracja Teheranu powinna „zrewidować swoją politykę regionalną”, aby nie stracić tego rynku zbytu (Ahishali, 2021). Poza chęcią ograniczenia zagranicznych dostaw energii *sensu stricto*, tureccy decydenci mają inny powód dla odcięcia się od współpracy energetycznej z Bliskim Wschodem. Chodzi głównie o rywalizację regionalną. Turcja nie może sobie pozwolić na uzależnienie się od dostaw z państw, będących ich głównymi konkurentami w regionie – Iranem oraz Arabią Saudyjską, z którymi toczy nieoficjalną walkę o lokalne wpływy.

Ankara dalej będzie dążyła do dywersyfikacji źródeł dostaw, niemniej jednak, przez wzgląd na krajowe interesy, nie zrezygnuje z całkowitej współpracy z Moskwą. Ta relacja, choć jest pragmatyczna i obwarowana wieloma niejasnościami, np. w kwestii terminu dostaw oraz sposobu płatności tj. preferowanej waluty stosowanej w procesie zakup gazu, pozostaje w dalszym stopniu korzystna, a o to przede wszystkim chodzi obu stronom.

Dla NATO Turcja jest bardzo ważnym członkiem. Sojusz nie może sobie pozwolić na utratę tak ważnego partnera, zwłaszcza w trakcie otwartego konfliktu Rosji z Ukrainą. Ponadto pozostaje jeszcze kwestia sfinalizowania akcesji Szwecji, a także możliwe międzynarodowe zaangażowanie Ankary, np. w Syrii i Libii. Dlatego polityka energetyczna Turcji, zgoła odmienna od tej preferowanej przez NATO, dalej będzie akceptowana. Dla państw Sojuszu jest to dużo mniejsze zagrożenie, niż całkowite odwrócenie się Ankary w stronę Moskwy. Trzeba jednak dostrzec, że to ryzyko, w którym Rosja wpływa na Turcję, wcale się nie zmniejsza. Zwłaszcza, jeśli weźmie się pod uwagę wykorzystanie atomu. W związku z powyższym, sytuacja energetyczna Turcji powinna być przedmiotem stałego zainteresowania, zwłaszcza dla państw

NATO. Oprócz tego, na turecką politykę będą bardzo mocno rzutować wybory lokalne przypadające na 2024 rok, których wyniki wpłyną na dalszą politykę energetyczną państwa.

DR ALEKSANDER OLECH

Baltic Defence College
Riia 12, 51010 Tartu, Estonia
aleksander.olech@baltdefcol.org

MGR NATALIA POTERA

Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ul. Piątkowska 80b/614, 60–649 Poznań
natalia.potera@amu.edu.pl

Bibliografia

- b.a. (2021). «Турецкий поток» в 2020 году был загружен на 43%, «Голубой поток» – на 55%. „Интерфакс”. Pobrane z: <https://www.interfax.ru/business/763881>.
- b.a. (2021). *Kanuni sondaj gemisi özellikleri nelerdir? Kanuni sondaj gemisi nereden alındı, nerede yapıldı, fiyatı nekadar, şuan nerede?* „Sabah”. Pobrane z: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2021/07/28/kanuni-sondaj-gemisi-ozellikleri-nelerdir-kanuni-sondaj-gemisi-nereden-alindi-nerede-yapildi-fiyati-ne-kadar-su-an-nerede?paging=2>.
- b.a. (2021). *Turkey ranks as 7th biggest gas-consuming country globally in 2020*. „Hürriyet Daily News”. Pobrane z: <https://www.hurriyetaidailynews.com/turkey-ranks-as-7th-biggest-gas-consuming-country-globally-in-2020-165022>.
- b.a. (2022). *Gas flow via Turkstream to be halted due to maintenance work*. „Daily Sabah”. Pobrane z: <https://www.dailysabah.com/business/energy/gas-flow-via-turkstream-to-be-halted-due-to-maintenance-work>.
- b.a. (2022). *EPDK, 2022 doğalgaz tüketim tahminini belirledi*. „Dünya”. Pobrane z: <https://www.dunya.com/sectorler/enerji/epdk-2022-dogalgaz-tuketim-tahminini-belirledi-haberi-647181>.
- b.a. (2022). *Turkish energy imports jump 134% to \$7.75 bln in April -ministry*. „Reuters”. Pobrane z: <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkish-energy-imports-jump-134-775-bln-april-ministry-2022-05-05/>.
- Ackerman, W. (2022). *Turkey: A new emerging gas player with resources and infrastructure*. Pobrane z: <https://www.mei.edu/publications/turkey-new-emerging-gas-player-resources-and-infrastructure>.

- Agence France-Presse (AFP). (2022). *Putin and Erdoğan strengthen their Cooperation*. „Energy News”. Pobrane z: <https://energynews.pro/en/putin-and-erdogan-strengthen-their-cooperation>.
- Ahışhalı, M.M. (2021). *Iran Türkiye'nin enerji bağımsızlığı politikası karşısında yol ayrımında*. Pobrane z: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/iran-turkiyenin-enerji-bagimsizligi-politikasi-karsisinda-yol-ayriminda/2285147>.
- Bechev, D. (2021). *Turkey's energy relations with Russia: How should the West respond?* Middle East Institute. Pobrane z: <https://www.mei.edu/sites/default/files/2021-03/Turkey's%20Energy%20Relations%20with%20Russia-%20%20How%20Should%20the%20West%20Respond%3F%20-%20D%20Bechev%20.pdf>.
- Cedro, M. (2020). *Spór o surowce na Morzu Śródziemnym. Ani Grecja, ani Turcja nie mogą sobie pozwolić na eskalację konfliktu*. Pobrane z: <https://serwis.gazetaprawna.pl/energetyka/artykuly/1488957,grecja-turcja-morze-srodziemne-spor-o-surowce-ropa-gaz.html>.
- European Association for Coal and Lignite AISBL (b.d.). *Turkey*. Pobrane z: <https://euracoal.eu/info/country-profiles/turkey>.
- Goćłowska-Bolek, J., Olech, A. (2022). *Czy do Europy popłynie ropa z Wenezueli i Iranu?* Pobrane z: <https://ine.org.pl/czy-do-europy-poplynie-ropa-z-wenezueli-i-iranu/>.
- International Atomic Energy Agency (2019). *Country Nuclear Power Profiles 2019 Edition: Turkey*. Pobrane z: International Atomic Energy Agency 2019, <https://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/cnpp2019/countryprofiles/Turkey/Turkey.htm>.
- International Energy Agency (2021a). *Turkey 2021 Energy Policy Review*. Pobrane z: https://iea.blob.core.windows.net/assets/cc499a7b-b72a-466c-88de-d792a9daff44/Turkey_2021_Energy_Policy_Review.pdf.
- International Energy Agency (2021b). *Turkey 2021. Energy Policy Review*. Pobrane z: <https://www.iea.org/reports/turkey-2021>.
- Koseoglu, S. (2021). *Turkey's nuclear power dilemma*. „Al Jazeera”. Pobrane z: <https://www.aljazeera.com/news/2021/3/10/turkeys-nuclear-dilemma>.
- Legucka, A. (2018). *Perspektywy partnerstwa Rosji z Turcją*, 80(1653). Pobrane z: https://pism.pl/publikacje/Perspektywy_partnerstwa_Rosji_z_Turcji_.
- Ministry of Foreign Affairs – Republic of Türkiye (b.d.). *Turkey's International Energy Strategy*. Pobrane z: <https://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa>.
- Marszałek-Kawa, J., Burak, A. (2018). The Political System of the Republic of Turkey. Past and Present. *Przegląd Politologiczny*, XXIII(3), 95–108.
- Union of Chambers of Turkish Engineers and Architects, Chamber of Mechanical Engineers Energy Commission (2020). *Turkey Energy Outlook*. Pobrane z: https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/gonderi_dosya_ekleri/TURKEY%20ENERGY%20OUTLOOK_%202020_%2813.7.2020_A%29.pdf.
- Potera, N. (2021). Republika Turcji wobec pandemii COVID-19. W: P. Baranowski, J. Kardaś, A. Pohl (red.). *Unilateralny i multilateralny wymiar polityk zdrowotnych państw w warunkach globalnej pandemii SARS-CoV-2*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe FNCE.
- Republic of Türkiye Ministry of Energy and Natural Resources (2022a). *Türkiye breaks ground on 4th reactor of Akkuyu Nuclear Plant*. Pobrane z: <https://enerji.gov.tr/news-detail?id=21007>.

- Republic of Türkiye Ministry of Energy and Natural Resources (2022b). *Info Bank – Electricity*. Pobrane z: <https://enerji.gov.tr/infobank-energy-electricity>.
- RIA (2016). Блок №1 АЭС «Аккую» планируют ввести в промэксплуатацию весной 2023 года. Pobrane z: <https://ria.ru/20161205/1482857631.html>.
- Şimşek, G. (2019). *İkinci, üçüncü nükleer santral...!* Pobrane z: <https://www.haberturk.com/yazarlar/guntay-simsek-1019/3251121-ikinci-ucuncu-nukleer-santral>.
- Temizer, M. (2022). *Saros FSRU 2022'nin ilk yarısının sonunda hayata geçecek*. Pobrane z: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/saros-fsru-2022nin-ilk-yarisinin-sonunda-hayata-gececek/242858>.
- The International Energy Agency – IEA (2021). *Turkey 2021 Energy Policy Review*.
- Toklu, E., Gerengi, M. (2019). Energy overview of Turkey. *Journal of Engineering Research and Applied Science*, 8(2).
- Turkish Coal Enterprises (TKI) (b.d.). Department Head of Strategy Development. *Turkey Coal Production and Consumption Statistics*. Pobrane z: <https://www.tki.gov.tr/en-US/statistics>.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (b.d.). *Türkiye'nin Uluslararası Enerji Stratejisi*. Pobrane z: https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa.
- Türkiye Taşkömürü Kurumu (2022). *2021 yılı taşkömürü sektör raporu*. Pobrane z: <http://www.taskomuru.gov.tr/>.
- Türkoğlu, A. (2021). *Turkish Gas Market*. Pobrane z: <https://www.energy-community.org/dam/jcr:abacf02d-2a81-4d28-bb61-92d97856334d/EPIAS,%20Turkish%20Gas%20Market.pdf>.
- TSKB Enerji Çalışma Grubu (2021). *Enerji Görünümü 2021*.
- Yermekbayev, A. (2020). Relations between Turkey and Russia in the Context of Energy Partnership. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 10(4).
- Yılmaz, G. (2022). *Karadeniz gazını karaya taşıyacak borular denize iniyor*. Pobrane z: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/karadeniz-gazini-karaya-tasiyacak-borular-denize-iniyor/2610317#>.